Verkondiger, apostel en leraar/rabbi – Paulus in Messiaans-Joods perspectief

Evert Van de Poll
Lezing tijdens het Symposium ‘Paulus, rabbi en apostel’, georganiseerd door het lectoraat *Het Joodse Karakter van het NT*, van de Christelijke Hogeschool Ede.
13 November, 2026

Inleiding

Titel ontleend aan Paulus’ zelfaanduiding

De titel van het symposium is: Paulus, rabbi en apostel. De titel van mijn lezing is een uitgebreide variant daarop. ‘Verkondiger, apostel en leraar/rabbi.’ De woorden zijn zorgvuldig gekozen want dit is namelijk precies de zelfaanduiding van Paulus in zijn brieven aan Timotheüs: ‘Ik ben aangesteld als verkondiger, apostel en leraar van de volken in geloof en waarheid’ (1Tim 2:7, 2Tim 2:11).[1]

Kader: onderzoek naar de historische Paulus en zijn relatie tot het jodendom

Het bredere kader van ons symposium en dus ook van mijn lezing is het onderzoek naar de historische Paulus en zijn relatie tot het jodendom. Dit is een belangrijke beweging die al enige decennia bezig is en die een grote impact heeft op de theologie en de Bijbeluitleg. In dit onderzoek gaat het om de vraag of de Paulus van de geschiedenis, dat wil zeggen de beelden die van hem geschapen zijn in de loop der eeuwen, wel kloppen met de historische Paulus. De vraag stellen is hem beantwoorden. Inderdaad, het nieuwe Paulusonderzoek wil de traditionele Paulusbeelden corrigeren door aan het licht brengen wie Paulus werkelijk was, hoe hij leefde en hoe hij zich verhield tot het jodendom van zijn dagen – een jodendom bestaande uit diverse stromingen.

Invalshoek: Messiaans Joods perspectief

Zoals de ondertitel aangeeft, kies ik een bepaalde invalshoek, namelijk die van de Messiaans Joodse beweging.[2] In deze beweging is er sprake van een herwaardering van de Joodse identiteit en manier van leven. Velen, maar lang niet allen, beschouwen de Thora als een leidraad daarvoor. Men spreekt nu steeds vaker van Messiaanse jodendom. Daarmee geeft men aan dat men zich bewust wil situeren binnen het Joodse volk, niet alleen etnisch en cultureel maar ook in religieus opzicht, als een stroming naast de orthodoxe, liberale en andere stromingen in het jodendom.

---

[1] Volgens de historisch-kritische Bijbelwetenschap die vanaf de 19e eeuw is opgekomen, is deze uitspraak niet van Paulus, omdat de brieven aan Timotheüs en Titus en aan de Efezen niet door Paulus zijn geschreven maar veel later, door een zogenaamde pseudo-Paulus. Deze gedachte moge dan gangbaar zijn in de huidige theologie, ik houd mij aan de traditionele visie van de kerk alle eeuwen door, namelijk dat Paulus de auteur van deze brieven is, en dus ook van deze zelfaanduiding.

[2] De huidige omvang van de Messiaans Joodse beweging wordt geschat op minstens 150.000, wat neerkomt op 1% van de wereldwijde Joodse bevolking (Richard Harvey, ‘Introducing the Messianic Reality’). Het overgrote deel van hen behoort tot een christelijke gemeente, meestal van evangelische signatuur. Een kleiner deel behoort tot afzonderlijke Messiaanse gemeenten of synagogen die nadrukkelijk een Joodse expressie van het evangelie willen zijn. De theologie van deze beweging is heel geschakeerd. De onderzoeker Richard Harvey heeft deze in kaart gebracht en onderscheidt maar liefst acht verschillende hoofdrichtingen (Richard Harvey, *Mapping Messianic Jewish Theology: A Constructive Approach*).

Er is echter geen eensluidende definitie van Messiaans jodendom. Sommigen, zoals Daniel Juster en Mark Kinzer, beperken dit tot de Thora-gerichte gemeenten of groepen, voor zover dat strookt met de geboden van Jezus.[3] Daarentegen hanteert Richard Harvey een brede inclusieve definitie: allen die geloof in Jezus verbinden met Joodse identiteit, inclusief zij die zich Joodse christenen of Hebreeuwse christenen noemen.[4]

Ik gebruik deze laatste definitie. Daardoor kunnen we er ook de Messiasbelijdende Joden en hun gemeenten in Israël toe kunnen rekenen, die zichzelf doorgaans niet aanduiden als Messiaans jodendom, en die veel minder aandacht geven aan het naleven van rabbijns-joodse gebruiken dan Thora-gerichte gemeenten in de Diaspora.[5]

Het is opvallend dat Messiaans Joodse leiders en theologen veel aandacht hebben voor de historische Paulus. Ze citeren vaak christelijke en Joodse onderzoekers. En ze leveren ook hun eigen bijdrage aan het Paulusonderzoek. Dat is eigenlijk heel logisch wanneer men bedenkt dat zij, in tegenstelling tot andere christelijke en Joodse onderzoekers, zowel de geestelijke als de etnische identiteit van Paulus delen.

Opzet

In mijn lezing zal ik eerst iets zeggen over het Paulusonderzoek in het algemeen. Daarbij geef ik ook aan hoe Messiaans Joodse auteurs hier tegenover staan. Vervolgens sta ik stil bij wat deze auteurs te zeggen hebben over de historische Paulus en het jodendom. Tenslotte noem ik enkele punten die ik zelf naar voren wil brengen, en die nauw aansluiten bij het Messiaans Joodse perspectief.

1. Het Paulusonderzoek, verschillende perspectieven

Samenvatting

Een mooie samenvatting van het Paulusonderzoek sinds het einde van de vorige eeuw kwam ik tegen in het boek van de Amerikaanse theoloog Ben Witherington III, getiteld *The Paul Quest*:

> Er is een hernieuwde zoektocht gaande naar de echte Paulus achter de Handelingen van de Apostelen en de verzameling van de brieven van Paulus. Hoewel dit onderzoek niet dezelfde zichtbaarheid heeft gekregen als de zoektocht naar de historische Jezus, is het een bloeiende onderneming waaraan protestantse, katholieke en Joodse wetenschappers deelnemen, evenals mensen die geïnteresseerd zijn in Paulus als figuur uit de Grieks-Romeinse wereld van de eerste eeuw. De stroom aan nieuwe inzichten in het jodendom van de eerste eeuw heeft aspecten van Paulus aan het licht gebracht die voorheen verborgen waren gebleven. De wetenschappelijke ontdekkingen in verband met de klassieke Romeinse wereld hebben nog meer details aangevuld. Een van de grote verworvenheden van deze zoektocht naar de historische Paulus is een nieuwe kennismaking met Paulus de Jood. [6]

---

[3] Doorgaans gebruikt men hiervoor de Engelse term *Thora-observant*

[4] Richard Harvey, *Mapping Messianic Jewish Theology: A Constructive Approach*.Idem, p. 10.

[5] Dat laatste heeft er mee te maken dat de overgrote meerderheid van de gelovigen in Israël lang niet zo'n nadruk legt op de Thora en op de naleving van Joodse riten en gebruiken als in de Diaspora vaak het geval is. Met uitzondering van de besnijdenis, want die is de algemene praktijk. De belangrijkste reden voor dit verschil is dat Messiaanse gelovigen in Israël deel uitmaken van een overwegend Joodse samenleving. Men spreekt er Hebreeuws, het Jood-zijn is er vanzelfsprekend. De sabbat en de Joodse feesten worden er gevierd dan wel in acht genomen. In Israël staan Joodse gelovigen in Jezus niet zo onder druk om hun Joodse identiteit te verliezen. In de Diaspora is die druk er juist wel, want daar vormen Joodse gelovigen een kleine minderheid in de dominante niet-Joodse cultuur, zowel in de samenleving als in de kerken.

[6] Ben Witherington III, *The Paul Quest: The Renewed Search for the Jew of Tarsus.* Tekst achterflap.

Parallelle beweging in de Joodse wereld

Interessant genoeg werd deze beweging voorafgegaan door een parallelle beweging in de Joodse wereld. Door de eeuwen heen zagen de rabbijnen Paulus als 'de afvallige Jood' bij uitstek, die ook nog eens basis legde voor het christelijke antijudaïsme. Maar in 1942 presenteerde Joseph Klausner een heel andere Paulus, iemand die eigenlijk nooit helemaal met het jodendom heeft gebroken. In de naoorlogse jaren verschenen er boeken van dezelfde strekking van Samuel Sandmel, Hans-Joachim Schoeps en anderen.[7]

Sindsdien is er in de Joodse wereld steeds meer belangstelling gekomen voor de figuur van de historische Paulus. Sommige auteurs hielden een kritische benadering aan, anderen schetsten anderen het beeld van een apostel van de heidenen die zelf altijd als een vrome Jood heeft geleefd. Op grond van hun onderzoek pleitten zij voor de 'terugkeer van de verloren zoon naar de Joodse wereld'. Hij werd niet langer 'de afvallige van Israël' genoemd. Pinchas Lapide spreekt van 'de rabbi van Tarsus', Mark Nanos noemt hem een 'goede Jood', en Daniel Boyarin typeert hem als een 'Joodse denker en criticus van de toenmalige Joodse cultuur'

Verschillende perspectieven

De resultaten van het Paulusonderzoek in de afgelopen decennia zijn niet eenduidig. In feite worden er meerdere visies verdedigd. Men kan ze rangschikken in drie categorieën of perspectieven:

- Paulus naast het jodendom, afgekort PNJ
- Het Nieuwe Paulusperspectief, afgekort NPP
- Paulus binnen het jodendom, afgekort PBJ

Elk daarvan roept zowel instemming als kritiek op. De discussie over de verhouding tussen Paulus en het jodendom en de juiste interpretatie van Paulus is nog volop gaande.

Helaas wordt daarbij het perspectief van het Messiaanse jodendom maar al te vaak over het hoofd gezien. Goed beschouwd valt die ook niet helemaal in de bovenstaande drie perspectieven, dus noem ik deze als een vierde perspectief:

- Het nieuwe (Messiaanse) jodendom van Paulus, afgekort NJP

2. Paulus naast het jodendom – PNJ

Ten eerste zijn er de traditionele visies, zowel katholiek als protestants. Hoe verschillend ze ook zijn mogen op onderdelen, men kan ze allemaal typeren als Paulus *naast* het jodendom. Men beschouwt de eerste christelijke gemeenten die Paulus en anderen hebben gesticht, als een afzonderlijke entiteit. Deze ontwikkelt zich *naast* het jodendom, als een nieuwe godsdienst waarin geen onderscheid meer is tussen Joden en heidenen.
Een heel belangrijke tekst voor deze visie is Filippenzen 3:4-10. Daar zegt Paulus over zichzelf.

> Als iemand anders denkt te kunnen vertrouwen op het vlees, ik nog meer: besneden op de achtste dag, uit het geslacht van Israël, van de stam Benjamin, een Hebreeër uit de Hebreeën, wat de wet betreft een Farizeeër, wat ijver betreft een vervolger van de gemeente, wat de rechtvaardigheid betreft die in de wet is, onberispelijk.
> Maar wat voor mij winst was, dat heb ik om Christus' wil als schade beschouwd.
> Ja, beslist, ik beschouw ook alles als schade vanwege de voortreffelijkheid van de kennis van Christus Jezus, mijn Heere, om Wie ik dat alles als schade ervaren heb. En ik beschouw het als

[7] Joseph Klausner, *From Jesus to Paul* (1942), Samuel Sandmel, *The Genius of Paul* (1958), Hans-Joachim Schoeps, *Paul: The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History* (1961).

> vuiligheid, opdat ik Christus mag winnen, en in Hem gevonden worde, niet met mijn rechtvaardigheid, die uit de wet is, maar die door het geloof in Christus is, namelijk de rechtvaardigheid uit God door middel van het geloof; opdat ik Hem mag kennen, en de kracht van Zijn opstanding…

Je kunt dit lezen als afstand nemen van de vroegere levenswandel in het jodendom. Men kan het ook lezen als een breuk met het jodendom als zodanig.

Dat laatste is de traditionele visie op Paulus, namelijk dat hij door zijn geloof in Jezus naast het jodendom is komen te staan. Zij beschouwen het jodendom uit Paulus' dagen als een godsdienst van de Wet en op de verdienste van het naleven van de geboden. Men stelt dat Paulus dit 'wettische' jodendom achter zich liet, vanwege het fundamentele verschil van rechtvaardiging voor God door de werken der wet of door het geloof in Christus. Hij bleef er wel mee in dialoog, zocht overal waar hij kwam altijd eerst de synagoge op, maar hij maakte er geen deel meer van uit.

Deze visie is gangbaar onder behoudende Bijbelwetenschappers, en standaard in de meeste kerken. Dit was ook de visie van de Joodse christenen door de eeuwen en van de Hebreeuwse christenen c.q. Messiasbelijdende Joden in de 19e en 20e eeuw. In de huidige Messiaans Joodse beweging denken degenen met een evangelische theologische optiek – en dat zijn de meesten – in termen van Paulus *naast* het jodendom. Daarentegen ontwikkelt de Thora-gerichte stroming een andere visie, die verderop aan de orde komt.

3. Nieuw Perspectief op Paulus – NPP

Sinds een jaar of vijftig is er in de Bijbelwetenschap een andere benadering opgekomen, aangeduid als het Nieuwe Perspectief op Paulus. De aanstoot tot deze beweging was het boek *Paul and Palestinian Judaism* van de protestantse Amerikaanse theoloog Ed Parish Sanders (1977). Een sleutelfiguur is James Dunn.[8] Hij was het die de benaming New Perspective on Paul invoerde. Er zijn nog vele anderen die aan deze beweging deelnemen, waaronder de bekende nieuwtestamenticus Tom (N.T.) Wright.[9]

Vanuit het NPP zijn er een aantal stellingen geponeerd, die grote invloed hebben gekregen in het Paulusonderzoek. [10]

Verbondsnomisme

De centrale stelling van deze beweging is dat de Joodse context van Paulus in het verleden verkeerd is begrepen en dat dit misverstand heeft geleid tot interpretatiefouten. Volgens het nieuwe perspectief was het Joodse verlossingssysteem in die tijd niet gebaseerd op gerechtigheid door werken in overeenstemming met de Thora, maar veeleer op Gods genade, namelijk de verkiezing van Israël en Gods verbond met zijn volk. Men komt in het verbond door Gods verkiezing en genade en men blijft erin door de naleving van de Wet, de Thora. Ed Sanders introduceerde hiervoor de term 'verbondsnomisme'. Hij benadrukte dat het naleven van de geboden niet werd beschouwd als een wettische manier op rechtvaardig voor God te worden.

---

[8] James D.G. Dunn, *The New Perspective on Paul* (2007).

[9] N.T. Wright, N.T. *What Saint Paul Really Said* (1977) en *Paul and the Faithfulness of God* (2013).

[10] In de volgende paragrafen volg ik in grosso modo en in eigen bewoordingen de samenvatting van de stellingen van het NPP door de presbyteriaanse theoloog Robert J. Cara, 'Justification and the New Perspective on Paul', artikel op de website van *The Gospel Coalition.* https://www.thegospelcoalition.org/essay/justification-new-perspective-paul/ Geraadpleegd 3 november 2026. Daaraan voeg ik toe de reacties in Messiaans-Joodse kring.

'Werken der wet' – Joodse identiteitskenmerken

Op grond van deze nieuwe kijk op het jodendom presenteren Sanders en zijn navolgers ook een nieuw perspectief op Paulus. Dat is de tweede stelling, namelijk dat Paulus zich niet verzette tegen een wettische vorm van rechtvaardiging, om de eenvoudige reden dat deze niet bestond. Paulus zou evenals het jodendom uitgaan van het verbondsnomisme.

Een tweede stelling van het NPP is de volgende. Aangezien het jodendom gebaseerd is op verbondsnomisme, kon Paulus met zijn uitdrukking 'werken van de wet' niet verwijzen naar rechtvaardigheid door het naleven van de Wet in het algemeen. In plaats daarvan bedoelde hij de geboden met betrekking tot besnijdenis, sabbat, hoogtijdagen en voedsel. Dat wil zeggen de Joodse 'identiteitskenmerken',[11] die duidelijk maken wie wel en wie niet tot het volk van God behoort. Ze markeren een scheiding tussen Joden en heidenen. Volgens Paulus wordt niemand Jood door deze 'werken der wet' niet rechtvaardig voor God, noch een Jood, noch een heiden die Joods gaat leven om zo bij Gods volk te horen. Dit was dit het punt waartegen Paulus zich in zijn brieven verzet.

Deze stelling wordt door behoudend protestantse en evangelische theologen bestreden. In Messiaans Joodse kring zijn de meningen verdeeld.

Acceptatie van heidengelovigen

Waarom was de kwestie van de 'werken der wet' c.q. Joodse identiteitskenmerk zo belangrijk voor Paulus? Volgens het NPP had dit te maken met zijn apostolische missie voor de heidenen. Hij ijverde voor de volledige acceptatie van heidengelovigen in de gemeente van Christus, zonder dat ze de Joodse identiteitskenmerken zouden moeten volgen: besnijdenis, sabbat, hoogtijden, voedselwetten. Vandaar zijn polemiek in de Galatenbrief tegen de 'judaïseerders' die dat deze geboden wel verplicht wilden stellen voor de niet-Joodse gelovigen.

Tot zover kunnen theologen van alle richtingen wel instemmen met deze tweede stelling. Dat geldt niet voor de volgende stelling.

Niet langer Joodse praktijken in de gemeente

Volgens het NPP zou Paulus er ook op tegen zijn dat Joodse volgelingen van Jezus de typisch Joodse identiteitskenmerken bleven praktiseren in de geloofsgemeenschap, want zij brengen scheiding tussen hen en heidengelovigen. Het is beter dat zij daarvan afzien, met het oog op de eenheid en vooral op de tafelgemeenschap. Althans, zo luidt de interpretatie van Paulus' positie in het conflict met Petrus in de gemeente van Antiochië.

Deze interpretatie stuit op weinig weerstand onder christelijke Bijbelwetenschappers. Maar in de missiologie wordt tegenwoordig juist veel belang gehecht aan het behoud van de culturele identiteit van bevolkingsgroepen binnen de universele gemeente van Christus. Dus zij zouden de Joodse gelovigen hun identiteitskenmerken niet ontraden.

De Messiaans Joodse auteurs die over deze kwestie schrijven, reageren meestal niet expliciet naar de NPP, maar hun positie is in ieder geval wel duidelijk anders dan die van het NPP beslist af. Op dit aangelegen punt kunnen zij zich veel beter vinden in het perspectief dat ik zo dadelijk presenteer. Maar eerst nog twee opmerkingen over het NPP.

Rechtvaardiging tweeledig?

Auteurs van het NPP wijzen de klassieke interpretatie van Paulus' rechtvaardigingsleer af. Maar hoe leggen zij die dan uit? Op dit punt is er verschil van interpretatie. Ik noem de bekendste maar ook de meest omstreden interpretatie. Rechtvaardiging zou volgens Paulus

[11] De technische Engelse termen zijn *boundary markers* (letterlijk 'grenspalen') of *identity markers*.

dus tweeledig zijn: (1) De aanvankelijke rechtvaardiging die berust op het geloof in Christus die voor onze zonden stierf, en op de genade van God die de zondaar aanvaardt en opneemt in het verbond. (2) De uiteindelijke rechtvaardiging die gedeeltelijk berust op het doen van Gods geboden, hoewel deze werken worden verricht door de kracht van de Geest die in de gelovige werkt.

Zoals men wel kan verwachten, stuitte deze weergave van Paulus' rechtvaardigingsleer op groot verzet in behoudende protestantse en evangelische theologische kringen. Ook Messiasbelijdende Joden staan in de regel afwijzend tegenover dit 'nieuwe perspectief' op de rechtvaardiging.

Weg van het jodendom, evenals in de visie PNJ

Ten slotte, het NPP legt wel grote nadruk op het Jood-zijn van Paulus, maar in deze visie is hij echter nog altijd iemand die zich buiten het reguliere jodendom plaatste. Iemand die van mening was dat de wet van Mozes ontoereikend was voor wat betreft de heidenen, en dat er met de dood en opstanding van Christus een historisch en verbondsmatig keerpunt was bereikt. Dus plaatst men Paulus in tegenstelling tot het jodendom, of hoogstens als een overgangsfiguur die wegdrijft van het jodendom. Zijn evangelie wordt beschouwd als de kiem van een afzonderlijke religie, het christendom.

In dit opzicht is NPP niet anders dan het 'oude' perspectief, dat van Paulus *naast* het jodendom.

4. Paulus binnen het jodendom – PBJ

De derde stroming in het Paulusonderzoek is deels voortgekomen uit het NPP maar is er deels ook een reactie op. Zij wordt wel aangeduid als 'Radicaal Nieuw Perspectief op Paulus' (RNPP). Tegenwoordig spreekt men echter van 'Paulus binnen het jodendom' (PBJ), naar de titel van het boek *Paul Within Jodendom,* geschreven door Mark Nanos, een liberale Jood, en de lutherse theoloog Magnus Zetterholm. Daarin schrijft de eerste van hen:

> Het onderzoek naar Paulus en het jodendom is van oudsher gevoerd alsof het ging om de geschriften van Paulus in vergelijking met het jodendom, in de veronderstelling dat deze begrippen twee verschillende religieuze systemen vertegenwoordigen. Maar er is tot op heden weinig onderzoek gedaan of Paulus deel uitmaakt van het jodendom… of dat hij misschien een specifieke vorm van jodendom vertegenwoordigd. Exegeten schrijven niet over het jodendom van Paulus, en al helemaal niet over de Paulus van het jodendom.[12]

Andere vertegenwoordigers zijn de orthodoxe rabbijn liberaal Joodse rabbijn Daniel Boyarin, Paula Fredriksen, van huis uit Rooms-katholiek en overgegaan tot het jodendom, de Zweedse lutheraan Magnus Zetterhom.[13]

Paulus een trouwe Jood

Volgens de visie van PBJ heeft de apostel Paulus het jodendom nooit verlaten, beschouwde hij zichzelf als een trouwe Jood beschouwde en heeft hij nooit geprobeerde een nieuwe religie te stichten. Hij leefde, schreef en handelde binnen het veelkleurige landschap van het jodendom van de Tweede Tempel in de eerste eeuw.

---

[12] Mark Nanos en Magnus Zetterholm, *Paul within Judaism,* Introduction. Zie ook Mark Nanos, *Reading Paul Within Judaism* (2017).

[13] Daniel Boyarin, *A radical Jew : Paul and the politics of identity* (1997); Paula Frederiksen, *The Pagans' Apostle* (2017) en *When Christians Were Jews* (2018).

Israël en het jodendom hebben voor Paulus niet afgedaan

PBJ verwerpt het idee van de klassieke visie dat Paulus het jodendom als gebroken, gebrekkig of vervangbaar beschouwde.

Dit heeft er mee te maken dat Paulus het verbond met Israël als eeuwig beschouwde en dat de profetische beloften aangaande Israël volgens hem nog altijd van kracht zijn, ook sinds de komst van Jezus de Messias. De gemeente van Jezus is verbonden met Israël, zij komt er niet voor in de plaats.

Verschillende rollen voor Joden en heidenen in de eschatologische gemeente

Een belangrijk element van de visie PBJ is dat voor Paulus de eindtijd is aangebroken met de komst van Christus. Het beloofde Messiaanse Rijk is aanstaande. Hij beschouwde zijn apostelschap onder de volken als de vervulling van de beloften in de Schriften, namelijk het bekendmaken van de God van Israël aan de volken. In het perspectief van het komende Koninkrijk.

Heidenen die tot geloof in Christus komen, worden als heidenen verwelkomd in de eschatologische (eindtijd) gemeente van God. Zonder dat ze etnische Joden hoeven te worden. Ze hoeven zich niet tot het jodendom te bekeren en niet de Joodse identiteitskenmerken in de wet van Mozes na te leven.

Daarentegen blijven Joden, inclusief Paulus zelf, gebonden aan de Thora en de verbondsverplichtingen. Zo blijft er in de geloofsgemeenschap een onderscheid tussen Joden en heidenen op het gebied van levensstijl, al gaat de eenheid in Christus daar bovenuit.

Bondgenoot van het messiaanse jodendom

In een verzamelbundel over Messiaans-Joodse theologie schrijft Jennifer Rosner:

> De stelling van Nanos dat Paulus de verbondsvereisten van de besnijdenis en de naleving van de Thora handhaafde voor Joodse volgelingen van Christus, maakt zijn interpretatie tot een natuurlijke bondgenoot van de Messiaans-Joodse theologie. Het werk van Nanos biedt steun aan het Messiaanse jodendom door te benadrukken dat Paulus zelf een soortgelijke religieuze identiteit voor ogen had en belichaamde. [14]

Dat klopt inderdaad, al moet ik erbij zeggen dat dit vooral het Thora-gerichte stroming van het messiaanse jodendom betreft. Zij bevindt zich merendeels in de Diaspora. Auteurs van deze stroming citeren regelmatig publicaties van vertegenwoordigers van PBJ. Sommigen van hen rekenen zich zelfs expliciet tot deze beweging, zoals David Rudolph,[15] Bryan Lamberts

---

[14] Rudolph, David en Joel Willitts (red.), *Introduction to Messianic Judaism: Its Ecclesial Context and Biblical Foundations* (2013).

[15] Du Toit somt een hele reeks overeenkomsten op. Hier volgen de drie belangrijkste overeenkomsten met betrekking tot het onderzoek naar de historische Paulus. Zowel de auteurs van PWJ als van het Messiaanse jodendom stellen dat Paulus…

(1) Onderscheid maakt tussen twee subgroepen van gelovigen in Jezus: de heidense gelovigen en de Joodse gelovigen, een permanent onderscheid binnen de kerk dat in het Nieuwe Testament wordt waargenomen tussen de heidenen en de joden die in Jezus geloven.[15] Voor wat betreft de regels voor de heidense gelovigen, verwijzen de auteurs van het messiaans jodendom regelmatig naar de de Noachidische wetten, waarbij zij vaak de auteurs van de NPRP aanhalen.

(2) Vindt dat Joodse gelovigen, wat hun etnische identiteit betreft, in een blijvende relatie met de Thora staan.

(3) De blijvende geldigheid benadrukt van Gods verbond met het volk van Israël en van de profetische beloften die aan dit volk zijn gedaan (Philip La Grange Du Toit, 6.2.3)

en anderen.[16] De Messiasbelijdend-Joodse gemeente in Israël zijn overwegend evangelisch protestants qua theologie. Zij denken meer in termen van Paulus *naast* het jodendom.

5. Het nieuwe (Messiaanse) jodendom van Paulus – NJP

Hiermee kom ik op de vierde benadering van Paulus en het jodendom, die van het Thora-gerichte Messiaanse jodendom. Hoewel zij veel overeenkomsten vertoont met de zojuist genoemde visie, PBJ, kan ik haar toch niet daaronder rangschikken. Zij legt eigen accenten. Dat komt natuurlijk door het geloof in Jezus Messias.

Hoe moet ik deze benadering noemen? Eerst dacht ik: 'het Messiaans jodendom van Paulus', maar dat schept verwarring met het Messiaans jodendom in deze tijd. Dus kies ik voor 'het nieuwe jodendom van Paulus'. Nieuw in de zin van 'vernieuwd'. Achter 'nieuw' kan men wel Messiaans tussen haakjes zetten. De volgende punten zijn van belang.

Het portret van Paulus in Handelingen

Ten eerste, Messiaans Joodse auteurs hechten groot belang aan het beeld van Paulus dat naar voren komt in Handelingen. Daarin schrijft Lucas dat Paulus…

- Zijn medewerker en geestelijke zoon Timotheüs liet besnijden (16:3);
- De reputatie had van iemand die de Thora getrouw naleeft (21:24);
- De feesten van Israël vierde, offers bracht, en ceremoniële wetten nakwam (18:21, 20:6,16);
- Zich tegenover de Joodse leiders in Jeruzalem identificeerde als een farizeeër (23:6);
- Tegenover de Joodse leiders in Rome getuigde dat zijn leven gekenmerkt werd door trouw aan de gebruiken van het jodendom (28:17).

In de christelijke theologie, en met name in de missiologie, wordt deze handelwijze doorgaans geïnterpreteerd als een schoolvoorbeeld van contextualisatie. Dat wil zeggen dat Paulus zijn gedrag afstemde op zijn Joodse dan wel niet-Joodse omgeving met de bedoeling om het evangelie zo begrijpelijk mogelijk te kunnen communiceren. Hiervoor wordt veelal 1 Korintiërs 9:19-23 aangehaald, waar Paulus zegt: 'Ik ben voor de Joden geworden als een Jood, om Joden te winnen… Voor hen die zonder de wet zijn, ben ik geworden als zonder de wet, om hen te winnen…[17]

Bryan Lambert en anderen wijzen erop dat Paulus in datzelfde gedeelte zegt: 'hoewel ik niet zonder de wet van God ben, want ik sta onder de wet van Christus.' Waaruit hij de conclusie trekt dat zijn naleving van de Thora niet contextafhankelijk maar een principiële zaak was.[18] Mark Kinzer brengt het verschil van interpretatie als volgt onder woorden:

> Het beeld dat Lucas van Paulus schetst, heeft voor nieuwtestamentici problemen opgeleverd. De gangbare interpretatie van de brieven van Paulus ging ervan uit dat Paulus de Joodse praktijk (voor joden) als iets onbelangrijks beschouwde… Ondanks de heersende opvatting dat Paulus vijandig stond tegenover de Joodse praktijk, komt een groeiende minderheid van theologen… tot de conclusie dat Lucas in deze kwestie gelijk had. Paulus leerde dat niet-Joodse gelovigen in Jezus geen Joden moesten worden of specifiek Joodse praktijken moesten overnemen. Van Joodse gelovigen in Jezus

[16] Bryan Lamberts is betrokken bij *First Fruits of Zion*, een organisatie van Thora-gericht Messiaans jodendom die de visie van PBJ geheel omarmt.

[17] Bryan Lambert schrijft: 'Ik denk niet dat dit de beste manier is om Paulus te lezen. Ik denk dat Paulus het jodendom bleef beoefenen, met Jesjoea als rabbi, omdat Paulus wist dat voortdurende trouw aan het verbond als Jood centraal stond in het programma van het koninkrijk van God voor hem in het bijzonder, en voor alle Joden in het algemeen' (Bryan Lambert, 'Re-thinking Paul').

[18] Idem.

verwachtte hij daarentegen dat zij een Joods, trouw en praktiserend leven zouden leiden, ‘trouw en vroom’, en zijn eigen levenswijze bevestigde deze verwachting.[19]

Rabbi Sjaoel

Ten tweede, in het Thora-gerichte Messiaans jodendom wordt Paulus veelal genoemd bij zijn Hebreeuwse naam Sjaoel, om aan te geven dat de Griekse bijnaam *Paulos* die hij later kreeg, geen verandering van zijn Joodse identiteit inhield. Ook noemt men hem vaak rabbi. Dat is inderdaad het Hebreeuwse equivalent van *didaskalos*, zoals Paulus zichzelf noemt in zijn brieven aan Timotheüs.[20] Vandaar de titel van een artikel op een website MessianicBible.com, ‘Maak kennis met Paulus de Joodse rabbi en apostel voor de heidenen.’ Daarin lezen we:

> Willen we Paulus goed verstaan, dan moete we beginnen met hem te verstaan als een Rabbi, die volgens zijn eigen zeggen had gestudeerd onder Gamaliël en grondig getraind was in de Torah, de wet van onze voorvaderen woorden (Hand 22:3) … Als Joodse rabbijn was Sjaoel (Paulus) zo goed thuis in het jodendom en zo goed onderlegd in het uitleggen van de Hebreeuwse Schriften, dat hij de heidenen en zijn mede-Joden zo kon boeien dat hij hun aandacht wist vast te houden, zielen wist te winnen en werd gevraagd terug te komen om hen meer onderwijs te geven’ (Hand 13:42, 14:1, 18:19–20, 19:8).[21]

Mijn commentaar hierbij is dat ‘Rabbi Sjaoel’ wel gerechtvaardigd is maar ook misleidend kan zijn, wanneer men hem een rabbijn noemt. Dit was in de tijd van het Nieuwe Testament een algemene, respectvolle aanspreektitel voor iedereen die de Schriften uitlegde en volgelingen om zich heen verzamelde. Pas na de verwoesting van de tempel in Jeruzalem in 70 AD werd ‘rabbi’ of rabbijn een formele titel voor erkende schriftgeleerden binnen het rabbijnse jodendom, zoals zich dat toen ontwikkelde en werd vastgelegd in de Misjna en de Talmoed. Tot die categorie behoorde Paulus zeker niet.

Het jodendom van Paulus

Ten derde, Messiaans Joodse auteurs wijzen er met klem op dat in de begintijd van de Jezusbeweging een nieuwe stroming binnen het jodendom was. Dat gold zeker ook voor Paulus. De kern van zijn nieuwe jodendom is tweeledig. Ten eerste dat Paulus niet brak met het volk Israël en het jodendom en dat hij geen nieuwe religie wilde stichten. Ten tweede dat hij niet zonder meer bleef bij de richting van het jodendom waartoe hij behoorde, het farizeïsme, maar dat hij in het jodendom de deur openzette voor het geloof in Jezus Messias

---

[19] Mark Kinzer, *Post-missionary Messianic Judaism*, p. 72.

[20] Het Griekse *didaskalos* betekent ‘leraar’ of ‘leermeester’. De aansprekende vorm van dat woord is *didaskalè* wat ‘Meester’ betekent. In de Griekse grondtekst van de Evangeliën wordt Jezus doorgaans aangesproken als *didaskalé.* In de Nederlandse vertaling staat er dan inderdaad ‘Meester’. In de tijd van het Nieuwe Testament gebruikte men in het Hebreeuws twee woorden voor *didaskalos*: *rabbi* en *moreh*. We kunnen aannemen dat achter *didaskalos* en *didaskalé* het Hebreeuwse woord rabbi achter zit, want een enkele keer staat dat woord letterlijk in de tekst. ‘En zij zeiden tegen Hem: Rabbi, wat vertaald wil zeggen: *didaskalé* (Joh 1:38). Johannes voegt de vertaling uiteraard toe voor lezers die geen Hebreeuws kennen. Datzelfde gebeurt in Johannes 20:16, waar Maria Jezus aanspreekt met *rabboeni,* een versterkte, extra eerbiedige Aramese variant van rabbi. Leraar, *didaskalos* en rabbi zijn dus equivalenten. Dus mogen we Paulus ook wel een rabbi noemen, een rabbi voor de volken. Dat gebeurt inderdaad vaak onder christelijke theologen die aandacht geven aan de Joodse wortels van het christelijk geloof en geporteerd zijn voor de Joods-christelijke dialoog. Bijvoorbeeld in het boek *Paulus, Rabbi und Apostel. Ein jüdisch-christlicher Dialog*, onder redactie van de Joodse rabbijn Pinchas Lapide en de protestantse theoloog Peter Stuhlmacher (Calwer/Kösel, Stuttgart/München, 1981). Ook auteurs van het Messiaanse jodendom noemen Paulus veelal rabbi (Engels) of rabbijn (Nederlands).

[21] https://free.messianicbible.com/feature/meet-paul-the-jewish-rabbi-and-apostle-to-the-gentiles/ Geraadpleegd 7 november 2026.

centraal staat en voor de heidenen die in Hem geloven. Dat was een nieuw soort jodendom, en tot dan toe ongekend.

Heidengelovigen volledig aanvaard zonder etnisch en cultureel Jood te worden

Ten vierde is het nieuwe jodendom van Paulus zowel Joods als universeel. Als gepassioneerd apostel van Jezus, zich toelegde op het verspreiden van 'een eindtijd jodendom voor de hele wereld in het licht van de dood en de opstanding van Jezus', aldus Bryan Lambert. Hij legt uit:

> Het jodendom van de apostel Paulus was niet alleen uniek, maar ook revolutionair. In de ogen van Paulus betekenden de dood en de opstanding van Jezus dat het einde der tijden was aangebroken… Daarom was Paulus ervan overtuigd dat de heidenen nu hun inheemse goden moesten afzweren en het goede nieuws van de God van Israël, van Jezus de Verlosser van Israël, en van de rechtvaardigheidsnormen van Israël moesten omarmen.
> We kunnen stellen dat Paulus een 'jodendom voor de heidenen' verspreidde. Maar in de ogen van de apostel was het wel degelijk een jodendom. In tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, was het niet het doel van Paulus om een nieuwe religie zonder de Thora te stichten, los van het jodendom. De fundamentele kern van het evangelie van Paulus is dat de heidenen heidenen moesten blijven binnen dit 'op Jezus gerichte' jodendom.[22]

Wat hier gesteld wordt, is van het grootste belang. In het nieuwe Messiaanse jodendom van Paulus hoeven heidenen niet etnisch en cultureel Jood te worden. Daarmee neemt hij duidelijk stelling in een discussie die de Joodse leiders van zijn dagen danig bezighield. Zij beseften wel dat het geloof in de ene ware God een universele strekking heeft, voor alle volken. De vraag was niet of heidenen zich wel bij Israël mochten voegen om die ene ware God te dienen, maar onder welke voorwaarden. Doorgaans werd van bekeerlingen gevraagd Jood te worden, en als Jood te gaan leven. Maar er zijn ook voorbeelden van bekeerlingen tot het jodendom aan wie minder eisen werden gesteld. Ik kan hier nu niet verder op ingaan. Ik volsta met te zeggen dat de soepele opstelling van Paulus wel veel weerstand opriep onder Joodse leiders maar dat zij op zich niet helemaal uitzonderlijk was.

De judaïsering van de heidengelovigen onder Paulus

Daar komt echter nog iets bij wat vaak vergeten wordt in het Paulusonderzoek, ook in Messiaans Joodse publicaties. Dat is het vijfde punt: Heidengelovigen hoeven van Paulus geen Joden te worden, in etnisch en culturele zin, maar ze worden wel in belangrijke mate gejudaïseerd, juist ook in de gemeenten die Paulus had gesticht of gekend.

- Zij zweren alles wat met de afgoden te maken af, zij omarmen het Joodse monotheïsme door de Eeuwige, de God van Israël, te aanbidden (het Eerste Gebod).
- Zij geloven Jezus de Messias, Verlosser van Israël, Koning der Joden.
- Zij lezen de Hebreeuwse Geschriften van Israël en bidden de Psalmen, de gebeden van Israël.
- Zij worden onderwezen in het Joodse wereldbeeld over: het universum de schepping is van een transcendente God die niet samenvalt met de natuur.
- Zij worden onderwezen in de Joodse antropologie: de mens is geschapen als man en vrouw, beiden naar het beeld van God.
- Zij worden geestelijk zonen en dochters van de eerste Jood: Abraham

[22] Bryan Lambert, 'Paul's Judaism'.

- Zij krijgen als opdracht de morele wet van de Thora na te leven, evenals de principes van de Thora met betrekking tot het huwelijk, seksualiteit, echtscheiding en vele andere onderwerpen.
- Zij delen de hoop van Israël, de vervulling van alles wat de profeten van Israël hebben aangekondigd.
- En zo verder…

Dit alles vinden we in het onderwijs van Paulus. Naar de mate waarin heidenen dat onderwijs van Paulus aannemen en in praktijk brengen, worden ze steeds Joodser in allerlei opzichten.

Overigens, dit proces van judaïsering is een onderdeel geworden van het christendom, ook al realiseren christenen zich dat veelal niet.

6. Paulus en de evangelieverkonding aan Joden en heidenen

Aan dit Messiaans Joodse perspectief op Paulus en zijn verhouding tot het jodendom wil tot slot nog enkele observaties van mijn kant toevoegen.

Verkondiger – het Evangelie eerst voor de Jood

Om te beginnen herinner ik aan de titel van de lezing: 'Verkondiger, apostel en leraar/rabbi'. Het eerste woord heb ik nog niet aangeroerd, toch zet Paulus het in zijn zelfaanduiding vooraan. Ieder die zijn brieven leest en het getuigenis van Lucas in Handelingen, moet wel erkennen dat Paulus een gedrevene was, een gepassioneerde verkondiger. Dat is inderdaad het algemene beeld dat men heeft van Paulus, voor zover het de evangelisering van de volken betreft. In de missiologie bestudeert men graag zijn missionaire strategie.

Toch komt deze kant van Paulus veel minder uit de verf in het Paulusonderzoek dat zo veel aandacht voor zijn Joodse identiteit en zijn verbondenheid met het jodendom. Daar vergeet men vaak, of gaat men er gemakshalve aan voorbij, dat zijn passie voor missie niet alleen de heidenen betrof maar ook en vooral zijn eigen volksgenoten.

'Het Evangelie van Christus is een kracht van God tot zaligheid voor ieder die gelooft, eerst voor de Jood… (Rom 1:16). Dat de Joodse leiders dat evangelie afwijzen, was voor hem 'een grote bron van droefheid, en een voortdurende smart voor mijn hart. Want ik zou zelf wel wensen vervloekt te zijn, weg van Christus, ten gunste van mijn broeders, mijn familieleden wat het vlees betreft (Rom 9:1). 'De oprechte wens van mijn hart en mijn gebed tot God voor Israël is gericht op hun zaligheid' (Rom 10:1).

In de Messiaans-Joodse beweging speelt dit kenmerk van Paulus juist een hele een belangrijke rol, ook in het Thora-gerichte Messiaanse jodendom. Paulus riep zijn volksgenoten op niet te blijven bij het jodendom zoals dat was, maar Jezus als Messias te aanvaarden en zijn discipelen te worden. Ze moesten hun Joodse identiteit zeker niet opgeven, maar ze werden wel uitgedaagd zich te bekeren – het woord is niet te sterk – tot een nieuwe vorm van jodendom. Het jodendom van apostel is een evangeliserend, missionair jodendom, gericht op Joden en heidenen. De huidige Messiaans Joodse beweging heeft dat heel goed begrepen en treedt volledig in Paulus' spoor

'Mijn Evangelie' en geen ander

Mijn tweede observatie betreft de inhoud van Paulus' verkondiging. Op verschillende plaatsen in zijn brieven schrijft hij over 'mijn evangelie' (Rom. 2:16, 2 Tim. 2:18) of 'het evangelie dat ik jullie heb verkondigd' (1 Kor. 15:1-3). Dat is duidelijk een polemische term,

bedoeld als alternatief voor ‘elk ander evangelie’ en gericht tegen degenen die dat verkondigden (Gal. 1:8).

Wat was dat ‘andere evangelie’? Doorgaans wordt dat gezien als de leer van de ‘judaïseerders’ die de Joodse identiteitskenmerken wilden op leggen aan heidengelovigen. Dat lijkt mij inderdaad de juiste interpretatie.

Veelal wordt aangenomen dat deze judaïseerders Joodse gelovigen waren. Ik acht het echter niet uitgesloten dat het geen Joden maar heidenen waren, namelijk proselieten die tot het jodendom waren overgegaan. Hetzij al voor hun bekering tot Jezus, hetzij daarna, ervan uitgaande dat dit nodig was om volledig deel te hebben aan de verlossing. Wat eerst van hen was gevraagd, vroegen zij op hun beurt aan andere heidengelovigen.

Wie de judaïseerders met hun ‘andere evangelie’ ook geweest mogen zijn, daarover moet verder Paulusonderzoek onderzoek maar uitsluitsel geven. Hoe dan ook, het evangelie van Paulus snijdt hen de pas af. Want zijn nieuwe jodendom is Messiaans, en daarom zowel Joods als universeel.

Bibliografie

Agamben, Giorgio. *Le temps qui reste. Un commentaire de l’épître aux Romains.* Payot Rivages, Parijs 2000 (oorspronkelijke Italiaanse editie 2000)

Boyarin, Daniel. *A radical Jew: Paul and the politics of identity.* Berkeley, University of California Press, 1997

Bugg, Michael. ‘Galatians, Judaizing, and the Curse of the Law: Marrying The New Perspective on Paul, the Divine Council paradigm, and eschatology.’ Article, sans date, publié sur https://www.academia.edu/37366436/Contract_Law_and_Paul_6th_Draft

Cara, Robert J. ‘Justification and the New Perspective on Paul’, artikel op de website van *The Gospel Coalition.* https://www.thegospelcoalition.org/essay/justification-new-perspective-paul/ Geraadpleegd 7 november 2026. Zie ook zijn boek *Cracking the Foundation of the New Perspective on Paul: Covenantal Nomism versus Reformed Covenantal Theology* (Reformed Exegetical Doctrinal Studies series). Nairobi, Mentor, 2017.

Dauerman, Stuart. *Converging Destinies: Jews, Christians, and the Mission of God.* Eugene, Oregon, Wipf & Stock, 2017.

Dunn, James D.G. *The New Perspective on Paul*. Grand Rapids, Eerdmans, 2007.

Eisenbaum, Pamela. *Paul Was Not a Christian: The Original Message of a Misunderstood Apostle*. New York: HarperOne, 2009.

Frederiksen, Paula. *The Pagans’ Apostle*. Yale University Press, 2017.

Frederiksen, Paula. *When Christians Were Jews*. Yale University Press, 2018.

Gager, C. G. *Reinventing Paul.* Oxford University Press, 2002.

Harvey, Richard. ‘Conversion of Non-Jews to Messianic Judaism: Membership and Identity Issues.’ Conférence pendant la *World Union of Jewish Studies*. Jérusalem, Université Hébraïque, 28 juillet 2013. http://blog.mappingmessianicjewishtheology.eu/search/wujs

Harvey, Richard. ‘Introducing the Messianic Reality’, conférence lors du symposium *Jesus, also Messiah of Israel ? Messianic Movement and Christiniaty in Dialogue,* Vienne, Faculté de théologie de l’université de Vienne, le 11 juillet 2022.

Harvey, Richard. *Mapping Messianic Jewish Theology: A Constructive Approach*. Milton Keynes: Authentic Media, 2009.

Juster, Dan. *Jewish Roots: A Foundation of Biblical Theology*. Denver, Destiny Image Publ., 1995.

Kinzer, Mark. ‘Israel Within: Jewish Ecclesial Communities as Prophetic Sign and Theological Challenge.’ Forthcoming article, provisional version of 23 juin 2020.

Kinzer, Mark. ‘Paul and the Torah in Apocalyptic Perspective.’ Article publié le 26 octobre 2021 sur https://drive.google.com/file/d/1fyE6-k1-nBlnqNNgD8I5SZtoHh_UGPId/view

Kinzer, Mark. *Post Missionary Messianic Judaism: Redefining Christian Engagement with the Jewish people*. Grand Rapids, Brazos Press, 2005.

Lambert, Ryan. ‘Paul’s Judaism.’ *First Fruits of Zion.* 12 novembre 2020.

Lambert, Ryan. ‘Re-thinking Paul.’ *First Fruits of Zion*. 31 décembre 2017.

Nanos, Mark D. and Magnus Zetterholm (eds). *Paul within Judaism: Restoring the First-Century Context to the Apostle*. Minneapolis: Fortress Press, 2015.

Nanos, Mark D. *Reading Paul Within Judaism: Collected Essays of Mark D. Nanos, Vol. 1*. Eugene, Oregon: Cascade Books, 2017.

Nanos, Mark. *Paul and Judaism.*

Rudolph, David en Joel Willitts (red.), *Introduction to Messianic Judaism: Its Ecclesial Context and Biblical Foundations*. Grand Rapids, Zondervan, 2013.

Rudolph, David. ‘Paul’s ‘Rule in All the Churches” (1 Cor 7:17-24) and Torah-Defined Ecclesiological Variegation.’ *Studies in Christian-Jewish Relations.* Volume 5 (2010), p. 1-24. http://escholarship.bc.edu/scjr/vol5

Shulam, Joseph. ‘Paul Talks to Messianic Jews’. Jerusalem, Netivjah Teaching Ministry, 2021, https://netivyah.org/

Stern, David. *Jewish New Testament* et *Jewish New Testament Commentary: A Companion Volume to the Jewish New Testament.* Clarksville, Maryland, Messianic Jewish Publishers, 1992.

Van de Poll, Evert. *Messianic Jews and their Holiday Practice – History, Analysis, Gentile Christian Interest* (Edition Israelogie, Nr. 9). Frankfurt am Main, Peter Lang, 2015.

Willits, Joel. ‘Paul the Rabbi of Messianic Judaism: Reading the Antioch Incident within Judaism as an Irreducibility Story.’ *Journal for the Study of Paul and his Letters*. Volume 6 N°2, 2016, p. 225-247.

Witherington III, Ben. *The Paul Quest: The Renewed Search for the Jew of Tarsus.* IVP Academic, 2001.

Woods, David B. ‘Jew-Gentile Distinction in the One New Man of Ephesians 2:15.’ *The Journal of the South African Theological Seminary,* Vol. 18, No. 09, Sept. 2014. Online, 1 Sep 2014, https://hdl.handle.net/10520/EJC161365

Wright, N.T. *Paul and the Faithfulness of God.* Philadelphia, Fortress, 2013.

Wright, N.T. *What Saint Paul Really Said: Was Paul of Tarsus the Real Founder of Christianity?* Grand Rapids, Eerdmans, 1977.